Janina Huppenthal

W rocznicę śmierci Zygfryda Gardzielewskiego

Rocznik Toruński 30, 9-17

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

W rocznicę śmierci Zygfryda Gardzielewskiego

Janina Huppenthal

Sala Mieszczańska Ratusza Staromiejskiego w Toruniu była niejednokrotnie miejscem podniosłych uroczystości, gościła znakomitych, niezwykłych ludzi. Tym razem, 16 XI 2002 r., zgromadziła ponad 100 osób związanych z książką. Przybyli z Torunia i z całej Polski: bibliofile, drukarze, ekslibrisiści, kochający piękno słowa drukowanego, artyści pędzla i rylca. Zebrali się, aby uczcić pamięć zasłużonego torunianina Zygfryda Gardzielewskiego.

Zygfryd Gardzielewski, utalentowany artysta grafik i typograf, całe swoje długie życie związał z książką. Niewyczerpanym źródłem w tworzeniu pięknej oprawy typograficznej dla utrwalenia myśli ludzkiej była dla niego ta nieuchwytna atmosfera gotyckiego grodu nad Wisłą, jego historia i zachowane świadectwa dawnej kultury, pielęgnowania sztuki drukarskiej i słowa drukowanego.

Urodził się w Toruniu 21 I 1914 r. Czas zakończony wybuchem drugiej wojny światowej był dla młodego Zygfryda Gardzielewskiego okresem podejmowania życiowych decyzji o wyborze zawodu. Szczególnie dwóch zasłużonych dla Torunia ludzi miało wpływ na kształtowanie się jego osobowości. Jednym z nich był Zygmunt Mocarski, znawca i miłośnik książki, dyrektor nowo utworzonej biblioteki – Książnicy Miejskiej im. M. Kopernika. Zafascynowany dawną kulturą Torunia, umożliwił Zygfrydowi Gardzielewskiemu kontakt z książką dawną i współczesną bibliofilską. Odkrywał przed nim ich wartości i piękno, przekazywał własne zauroczenia. Zapewne on też przyczynił

się do podjęcia przez Zygfryda Gardzielewskiego pracy drukarza w Oddziale Graficznym „Sztuka" Pomorskiej Drukarni Rolniczej. Tutaj Aleksander Sysko, artysta litograf, kierujący pracownią litograficzną, wprowadzał Zygfryda Gardzielewskiego w tajniki zawodu i umacniał w nim zamiłowanie, a nawet fascynację sztuką poligraficzną. Nie był to jeszcze dla Zygfryda Gardzielewskiego czas realizacji samodzielnych inicjatyw typograficznych, ale okres utrwalania wiedzy o zasadach posługiwania się znakiem drukarskim w tworzeniu czytelnych, harmonijnych i pięknych druków. Rysunki, różnego rodzaju ozdobniki autorstwa Zygfryda Gardzielewskiego, między innymi w czasopismach drukowanych przez Pomorską Drukarnię Rolniczą, były zapowiedzią przyszłych osiągnięć graficznych młodego drukarza.

W czasie okupacji Zygfryd Gardzielewski nie miał możliwości kontynuowania pracy w gronie zaprzyjaźnionych drukarzy i litografów, pogłębiania wiedzy poligraficznej ani samodzielnych doświadczeń w tym zakresie. Jednak czas ten nie był dla niego zupełnie stracony. Znalazł pracę retuszera zdjęć w zakładzie mistrza fotografii Alojzego Czarneckiego, która nie była obojętna dla przyszłego grafika. W osobie córki pracodawcy znalazł też miłość swego życia, żonę Janinę, późniejszego fotografika.

Odzyskanie wolności po trudach okupacyjnego życia wzmogło energię społecznego działania. W gronie ludzi przywracających Toruniowi dawny ład i tworzących nowe wartości, szczególnie w zakresie kultury, znalazł się także Zygfryd Gardzielewski. W kręgu jego działań były przede wszystkim książki, te zakazane, porzucone i niszczone przez okupanta, wreszcie odzyskane, na które czekała społeczność miasta. Wraz z innymi entuzjastami przywracał życiu do społecznego użytkowania zbiory Książnicy Miejskiej, popularyzował je, współorganizując pierwsze wystawy aż do momentu konieczności podjęcia pracy w wyuczonym zawodzie.

W czasie od 1 VII 1946 r. do października 1973 r. Zygfryd Gardzielewski pełnił funkcję szefa produkcji w Zakładach Graficznych w Toruniu. Wiedza, pracowitość i umiłowanie zawodu oraz talent, poczucie piękna i harmonii druku pozwoliły mu pokonywać różnego

rodzaju trudności pierwszych lat po drugiej wojnie światowej i podnosić poziom drukowanych przez Zakłady Graficzne dzieł.

Nazwisko jego pojawiało się coraz częściej jako autora projektu graficznego książek. Pracował intensywnie. Opracowywał typograficznie nieraz całe serie wydawnicze nie tylko dla odbiorców toruńskich, ale także dla wielu czołowych wydawców w Polsce.

Stały kontakt z czcionką zrodził w umyśle artysty plastyka niedosyt jej postaci i kroju, chęć wypracowania nowego kształtu litery. W ciągu kilku lat cierpliwej, mozolnej pracy, przy technicznej pomocy Józefa Gruszki, Zygfryd Gardzielewski zrealizował swój zamysł. Ten nowy krój liter nazwał „Antykwą Toruńską". Komisja Państwowa przyjmująca ją w sierpniu 1956 r. podkreśliła w ocenie duże walory estetyczne. „Antykwa Toruńska" okazała się trwałym osiągnięciem, przynoszącym chwałę nie tylko jej twórcy.

Nowy okres pracy zawodowej Zygfryda Gardzielewskiego związany był z otwarciem 12 VII 1975 r. Oficyny Drukarskiej Książnicy Miejskiej im. M. Kopernika w nowym gmachu przy ulicy Słowackiego 8. Jako jej organizator i kierownik, przy życzliwym współdziałaniu dyrektora Książnicy Miejskiej Alojzego Tujakowskiego, znalazł tu dawno planowany warsztat i nieograniczone pole twórczej działalności. Zgodnie z tradycją sztuki drukarskiej, przy współpracy doświadczonych fachowców, realizował tu swoje koncepcje typograficzne. W 1984 r. przeszedł na emeryturę, ale obowiązki kierownika Oficyny wykonywał na pół etatu do roku 1991.

Szerokim polem społecznych dokonań artystycznych Zygfryda Gardzielewskiego w zakresie typograficznym stało się dla niego Towarzystwo Bibliofilów im. Joachima Lelewela w Toruniu. Był jego członkiem od sierpnia 1945 r. Przez wiele lat pełnił odpowiedzialne funkcje w Zarządzie. Przez kilka kadencji był przewodniczącym Komisji Wydawniczej. Zawsze z wielkim zaangażowaniem włączał się w życie Towarzystwa. Opracował graficznie bezinteresownie ponad 120 druków bibliofilskich i dwa razy tyle zaproszeń na spotkania. Za wybitne osiągnięcia bibliofilskie w 1983 r. otrzymał Order Białego Kruka ze Słonecznikiem Lubelskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki,

a w 1990 r. godność członka honorowego Towarzystwa Bibliofilów im. J. Lelewela w Toruniu.

Tworzenie pięknych druków nie wyczerpywało społecznych dokonań Zygfryda Gardzielewskiego. Projektował sygnety drukarskie, symbole plastyczne kilku instytucji Torunia, medale okolicznościowe, komponował tablice pamiątkowe, wreszcie plakaty. Był także współorganizatorem budowy pomnika S. B. Lindego. Odrębną niejako pasją jego życia było wystawiennictwo, aranżacja wystaw różnego rodzaju, szczególnie częsta w okresie pracy w Książnicy Miejskiej.

Skromny, ujmujący sposobem bycia, przyjazny ludziom, nie narzucający swojej osobowości innym, życzliwością i bezinteresowną pomocą zyskiwał przyjaciół, szczególnie wśród ludzi o podobnych zainteresowaniach. Zmarł 17 X 2001 r. Pochowany został na cmentarzu przy ul. Gałczyńskiego w Toruniu.

Wiadomość o śmierci Zygfrda Gardzielewskiego rozeszła się szybko po kraju. Na ręce żony zaczęły napływać kondolencje, wyrazy szacunku, uznania oraz żalu i smutku, wreszcie wspomnienia. Zbigniew Jóźwik – bibliofil z Lublina nadesłał wraz z wierszem grafikę opracowaną na cześć Zygfryda Gardzielewskiego pt. „Przemijanie".

Kilka organizacji społecznych oraz instytucji Torunia w ciągu całego 2002 r. organizowało różnego rodzaju imprezy mające na celu uczczenie pamięci Zygfryda Gardzielewskiego. Jako jedna z pierwszych 1 V 2002 r. została otwarta wystawa w salach Muzeum w Grudziądzu pod tytułem „Twórczość fotograficzna i typograficzna Janiny i Zygfryda Gardzielewskich". Inicjatorem jej był prezes Grupy Użytkowników Systemu TEX w Polsce Janusz Marian Nowacki. Wystawa ta, z nieco zmienionym zasobem materiałów i w innej aranżacji, otwarta została 14 VI 2002 r. w salach Dworu Mieszczańskiego w Toruniu, a jej współorganizatorem był prezes Towarzystwa Współpracy z Miastami Bliźniaczymi.

Następne dwie ekspozycje miały miejsce w Bibliotece Uniwersyteckiej i w Domu Kopernika. Każda z nich, starannie przygotowana mimo powtarzających się eksponatów, ukazywała coraz to nowe aspekty twórczego dorobku Zygfryda Gardzielewskiego, każda z nich podkreślała bogactwo jego życia i działalności.

Dnia 3 X 2002 r. odbyła się uroczystość nadania, uchwałą Rady Miasta Torunia z dnia 21 II 2002 r., jednej z ulic Osiedla Czerniewice imienia Zygfryda Gardzielewskiego. Organizatorami byli: Towarzystwo Miłośników Torunia Koło Czerniewickie oraz Rada Osiedla i Dyrekcja Zespołu Szkół nr 34.

Członkowie Towarzystwa Bibliofilów im. J. Lelewela brali czynny udział w tych imprezach. Zefiryn Jędrzyński przedstawił życie i dokonania Zygfryda Gardzielewskiego na spotkaniu w Czerniewicach. Inni bibliofile wypożyczali na wystawy własne, niekiedy rzadkie już dziś materiały. Największa jednak rola w tym szczególnym zakresie przypadła Janinie Gardzielewskiej. Nie szczędziła ona trudu, aby do każdej ekspozycji przygotować inny, odpowiedni do założeń autorów scenariusza, zestaw materiałów ilustrujący dorobek twórczy męża.

Na jednym z zebrań Zarządu Towarzystwa Bibliofilów postanowiono zorganizować sesję poświęconą Zygfrydowi Gardzielewskiemu. Sesję uznano za najpełniejszą formę oddania należnego hołdu znakomitemu torunianinowi, przybliżenia społeczności jego dokonań. Zdawano sobie sprawę z trudności organizacyjnych, ale ostatecznie energiczne działania kilku członków Zarządu, mimo wielu przeszkód, doprowadziły do realizacji postanowienia. Konkretne działania rozpoczęto od przygotowania do druku pozycji dokumentującej odejście Zygfryda Gardzielewskiego, pozycji przeznaczonej dla uczestników sesji. Janina Huppenthal uporządkowała całość materiału, nadając im pierwszą koncepcję treściową. Stanisław Frankowski wykonał komputerowy wydruk, toruński artysta grafik Edmund Kłosowski opracował całość typograficznie, a Janusz Nowacki z Grudziądza przygotował tekst Antykwą Toruńską. Druku podjęło się studio Prepress Drukarnia „Formator" w Toruniu. Całości nadano tytuł zapożyczony z linorytu Zbigniewa Jóźwika „Przemijanie". Wszystkie te prace wykonano społecznie.

Zdając sobie sprawę z niemożności całkowitego sfinansowania organizacji sesji, Zarząd Towarzystwa Bibliofilów im. J. Lelewela zwrócił się do Zarządu Gminy Torunia o dotację. Zarówno sama koncepcja sesji, jej program, jak i prośba o finansowe wsparcie zostały przychylnie przyjęte. Zgodnie z podpisaną umową Urząd Miasta Torunia stał

się współorganizatorem sesji. Podpisano też umowę z dyrekcją Muzeum Okręgowego w Toruniu w sprawie bezpłatnego udostępnienia Sali Mieszczańskiej w Ratuszu i urządzenia wystawy dokumentującej życie i działalność Zygfryda Gardzielewskiego. Opracowane zostały założenia programu oraz imprez towarzyszących sesji. Organizatorem całości został Zefiryn Jędrzyński – bibliofil, przewodniczący Komisji Rewizyjnej Towarzystwa, przyjaciel Zygfryda Gardzielewskiego. Zajął się on sprawami programowymi, technicznymi i finansowymi.

Szeroki krąg osób poinformowano o planowanej imprezie. Korespondencja spoczęła w rękach prezesa, Janiny Huppenthal. Ona też przygotowała aukcję. Sprawę zakwaterowania gości powierzono Mirosławie Wojtczak, która zajęła się także sprzedażą wydawnictw Towarzystwa. We wszystkich tych działaniach pomagał wiceprezes Stanisław Frankowski. On też wraz z Danutą Krełowską czuwał nad sprawami organizacyjnymi w czasie trwania sesji.

Rankiem 16 XI 2002 r. grono najbliższych: rodzina, bibliofile, także spoza Torunia, oraz przedstawiciele kilku instytucji kultury złożyli kwiaty na grobie Zygfryda Gardzielewskiego. Krótkie wspomnienie prezesa Towarzystwa uzupełnił Michał Hilchen, długoletni prezes Towarzystwa Przyjaciół Książki w Warszawie, a w imieniu Kapituły Orderu Białego Kruka ze Słonecznikiem z Lublina przemówił Zbigniew Jóźwik. Chwila zadumy zakończyła to niezwykłe spotkanie.

W Sali Mieszczańskiej Ratusza zebrała się rodzina, bibliofile z Warszawy, Gdańska, Gdyni, Lublina, Łodzi, Katowic, Kalisza, Olsztyna i Pobiedzisk, artyści graficy, drukarze, przyjaciele. Zebranych powitała dyrektor Muzeum Okręgowego dr Anna Kosicka, a prezes Towarzystwa im. J. Lelewela Janina Huppenthal otworzyła sesję. Doniosłym momentem było wręczenie Janinie Gardzielewskiej przez wojewodę Romualda Kosieniaka pośmiertnego odznaczenia jej męża przez Prezydenta RP Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski. Obrady prowadzili: część pierwszą prof. dr hab. Andrzej Tomczak, część drugą Michał Hilchen. Trzy pierwsze referaty przygotowane zostały przez przyjaciół Zygfryda Gardzielewskiego, bibliofilów – profesjonalistów w zakresie wiedzy o książce, sztuce typografii i drukarstwa. Zefiryn Jędrzyński, w związku z niemożnością uczestniczenia w sesji

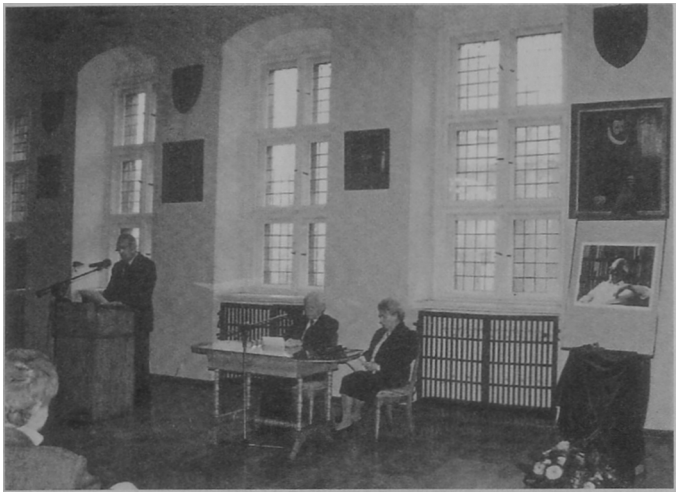

Spotkanie w Ratuszu 16 XI 2002 r. Przemawia red. Zefiryn Jędrzyński

dr. Tadeusza Zakrzewskiego, przedstawił, na podstawie jego publikacji, ocenę sztuki typograficznej Zygfryda Gardzielewskiego. Wojciech Jakubowski z Gdyni, artysta grafik, ekslibrisista, podzielił się z zebranymi refleksjami na temat osobowości Zygfryda Gardzielewskiego – artysty książki i jego sztuki. Następnie Andrzej Tomaszewski z Warszawy – typograf i drukarz – omówił powstanie, charakter, zastosowanie i znaczenie Antykwy Toruńskiej. Po przerwie, w drugiej części sesji, trzy pierwsze referaty Janiny Huppenthal, prof. dr. Mariana Biskupa i doc. dr Karoli Ciesielskiej dotyczyły opracowań graficznych Zygfryda Gardzielewskiego wydawnictw Towarzystwa Bibliofilów im. J. Lelewela, Towarzystwa Naukowego w Toruniu i Towarzystwa Miłośników Torunia. Dwa ostatnie referaty to rewelacje informacyjne. Roman Nowoszewski z Warszawy, bibliofil, redaktor, przedstawił stan przygotowań do druku bibliografii prac Zygfryda Gardzielewskiego, Zefiryn Jędrzyński w oparciu o niezliczoną ilość listów i dedykacji książ-

Spotkanie w Ratuszu 16 XI 2002 r.
Przemawia wiceprezes ToMiTo doc. Karola Ciesielska

kowych, zebranych przez Janinę Gardzielewską, ukazał sztukę Zygfryda Gardzielewskiego w ocenie znawców książki i druku.

Treści zawarte w referatach, wyczerpujące, spoiście i rzetelnie ujęte, zostały uzupełnione wypowiedziami dyskutantów. Głos zabrali: Michał Hilchen z Warszawy, Marek Gardzielewski z Olsztyna, bratanek Zygfryda Gardzielewskiego – drukarz, Janusz Marian Nowacki z Grudziądza – entuzjasta i propagator Antykwy Toruńskiej, Edmund Puzdrowski z Gdańska – literat, bibliofil, znawca wybitnych typografów polskich, Ewa Arszyńska, występująca w imieniu Muzeum Etnograficznego w Toruniu, i Danuta Krełowska, wicedyrektor Książnicy Miejskiej – obecnie Książnicy Kopernikańskiej. Wypowiedzi te, podyktowane świeżymi jeszcze wspomnieniami kontaktów z Zygfrydem Gardzielewskim, dawały wyraz pełnej akceptacji faktów przedstawionych w referatach, uzupełniały je i wzbogacały.

Po wysłuchaniu dyskutantów uczestnicy zostali zaproszeni do zwie-

dzenia wystaw przygotowanych przez Aleksandrę Kuczborską, kierownika Muzeum „Dom Kopernika". W salach Muzeum ukazany został dorobek twórczy Zygfryda Gardzielewskiego: plakaty, opracowania typograficzne książek, ilustracje – prace graficzne, medale. Ekspozycja ta została włączona w program cyklicznej imprezy – VIII Toruński Festiwal Książki – 29 XI – 7 XII 2002 r. W zabytkowym podziemiu Domu Kopernika zgromadzone z wielkim pietyzmem materiały ukazały życie Zygfryda Gardzielewskiego: dokumenty, fotografie, listy, odznaczenia, dowody przyjaźni i uznania.

Kończąc sesję, prezes Towarzystwa Bibliofilów im. J. Lelewela Janina Huppenthal wręczyła kwiaty i podziękowała dyrektor Muzeum Okręgowego w Toruniu dr Annie Kosickiej za użyczenie Sali Mieszczańskiej na sesję oraz stworzenie gościnnej atmosfery w czasie jej obrad, a Aleksandrze Kuczborskiej za trud włożony w przygotowanie dwu ekspozycji. Kilka ciepłych słów skierowała prezes do uczestników sesji, referentów i prowadzących obrady. Goście przyjezdni zostali zaproszeni na skromny obiad.

Dnia 17 XI 2002 r. w sali wykładowej Biblioteki Uniwersyteckiej odbyła się aukcja książek i grafik prowadzona przez Adama Domańskiego przy współpracy Stanisława Frankowskiego. Materiał aukcyjny stanowiły książki, grafiki, ekslibrisy – dary dwudziestu trzech ofiarodawców, bibliofilów z całej Polski, a także z Torunia, Biblioteki Uniwersyteckiej i Towarzystwa Bibliofilów im. J. Lelewela. Szczególnej wartości nadał tym materiałom dar Janiny Gardzielewskiej ujęty w katalogu jako zespół pierwszy pt. „Z księgozbioru Janiny i Zygfryda Gardzielewskich".

Udział kilkunastu znakomitych bibliofilów, m.in. z Warszawy, Gdańska i z Torunia, podnosił rangę aukcji, jednocześnie ożywił licytację i przyczynił się do jej powodzenia.

Uczestnicy sesji, zarówno ci spoza Torunia jak i ci miejscowi, okazywali organizatorom swoje zadowolenie z umożliwienia im wspólnego przeżywania wspomnień o Zygfrydzie Gardzielewskim. Jednocześnie wyrażali opinię, że toruńscy bibliofile potrafili godnie uczcić pamięć swojego komilitona. Włączenie się władz miasta i przedstawicieli różnych środowisk w organizację sesji było dowodem wysokiej oceny życia i dokonań Zygfryda Gardzielewskiego.